

TVOŘIVOST

Malá tvořivost – každodenní tvořivost, kterou je možné pozorovat v jednacích strategiích jedince, při řešení překážek a v běžných životních situacích vyžadujících improvizaci a tvořivý přístup k problému. Tento druh tvořivosti je zdrojem osobního růstu jedince, prostředkem seberealizace a sebeaktualizace (Craft, 2003; Kozbelt, Beghetto a Runco, 2010).

Velká tvořivost – výjimečná, kterou je možné pozorovat v geniálních dílech a zásadních počinech vybraných jedinců, kteří ovlivňují obecnou úroveň poznání v oblasti vědy či umění (Amabile, 1988; Crafft, 2003).

Podmínky pro rozvoj tvořivosti ve výtvarné výchově

- **Experiment** nabízí prostor pro svobodnou práci s výtvarnými prostředky, možnost kombinovat je, nalézat vlastní řešení, nová spojení, variace, a to bez reprodukování známého postupu nebo způsobu zobrazení, bez sledování konkrétního cíle a bez zaměření se na koncový produkt.
- **Hra** vytváří příležitost zabývat se činností pro ni samu a pro potěšení z ní. Zaciluje se na proces tvorby, nikoli na výsledný produkt, který si v sobě nese určitou míru stresu a obavu o kvalitu výsledku. Proces hry umožňuje reagovat na nové podněty přicházející během tvorby, měnit koncept i respektovat „pravidla“ hry. Poskytuje příležitost zapojit imaginaci, představivost a expresivitu. Ve hře je snazší uplatnit plnou koncentraci na cíl a rozvíjet rozumové a volní aspekty. Hra umožňuje pocítit zážitek „flow“ – plné ponoření se do činnosti, které je jedním z průvodních jevů aktivizace tvořivého potenciálu. (Důležitým rysem hry je přítomnost pravidel a vymezení herního pole, nejedná se tedy o chaotickou činnost, se kterou ji učitelé často spojují.)
- **Práce s otevřeným koncem** umožňuje dopustit se chyby jako přirozené součásti procesu objevování a učení se. Ve výtvarných činnostech se jedná o hledání vlastní cesty ve způsobu a formě při ztvárnění tématu, objevování osobitého výrazu namísto opakování daného vzoru či postupu. Práce s otevřeným koncem vytváří prostor pro chybu, která je nezbytnou součástí objevování, a generuje příležitosti pro její tvořivé zpracování. Je významná i z hlediska přijímání zodpovědnosti za vlastní rozhodnutí.
- **Čas** definuje rámec, ve kterém se realizuje proces a prožitek. Vytváří prostor pro experiment, rozvíjení vlastní vize, zažití všech fází tvořivého procesu, zažití stavu „excelence“ – tzv. „flow“. Čas by tedy měl umožňovat, nikoli omezovat, tvorba sama by měla určovat časový rámec, nikoli naopak.
- **Místo** je základní podmínkou, která poskytuje dostatečný a vhodný prostor pro výtvarnou realizaci. Prostor udává i atmosféru, která povzbuzuje k tvorbě, umožňuje soustředění na práci nebo působí protisměrně. Odvaha riskovat, kterou je nutné uplatnit např. při experimentu, je z velké části ovlivněna náladou a charakterem místa.
- **Prostředky** zhmotňují myšlenku a demonstrují ji vnímatelným způsobem. Stejně jako je nezbytná určitá míra dovedností, tak i dostatečné kvalitní materiální vybavení ovlivňuje tvořivost. (Pastelky jako základní výtvarný prostředek v MŠ neumožní prožitek z tvorby jako práce s malířskými prostředky.) Významná je i otázka užitých technik, postupů a materiálů. Vizuálně efektní prostředky nevybízejí k improvizaci a často ji ani neumožňují.

- **Rozhodování a svobodná vůle.** Nabídka samostatnosti při volbě způsobu, formy, materiálu, obsahu, místa realizace, výkladu a prezentace díla dítěte aktivizuje. Umožňuje hledání vlastních témat a jejich řešení, poskytuje příležitost k chybným krokům a možnost jejich zpracování, učení se z důsledků, zúročení osobitého vidění a především budování důvěry ve vlastní tvořivé schopnosti. (Neměnná témata, techniky, materiálové kombinace dělají z výtvarné výchovy často pouze výrobu s použitím výtvarných prostředků.)

PĚT faktorů negativně ovlivňujících tvořivost

- **Nedostatečný formát** byl významným handicapem velkého množství prací. Limitující byl zvláště při práci s malířskými prostředky. Formát A4 užitý pro malbu temperou neumožnil uplatnit prostředky malby: práci se skvrnou, míchání barev, ověřování vztahu barevných ploch, práci s proporčním kontrastem, komponování plochy, práce ve více plánech, odlišení tzv. „figury“ a „pozadí“. Neposkytl prostor pro hledání, uvažování o materiálu. Nebere v úvahu motorické dispozice dítěte (plochý štětec vyžaduje prostor pro manipulaci) a potlačuje příležitost k samostatnému rozhodování o velké ploše papíru. Práce na velkém formátu přináší možnost pracovat s prostředky, které přesahují běžnou zkušenost dítěte. Malý formát je limitující i při realizaci s kresebnými prostředky. Nedovolí dítěti vyprávět „příběh“ a nutí jej redukovat výpověď na čitelné „znaky“, obzvláště v předškolním věku, kdy dítě spíše než se zápěstím pracuje tělem a pohybem vycházejícím z ramenního kloubu.
- **Omezené prostředky, nedostatečné a nevhodné prostředky.** Maximalistická nabídka výtvarných prostředků není zárukou podpory tvořivosti. Je to především improvizace, která ji aktivně podporuje. Chybějící prostor pro experiment a práci s náhodou redukuje výrazovou škálu a projevuje se v tendenčních zobrazeních, snižuje chuť k tvorbě, způsobuje opadnutí zájmu i motivace a nepřináší možnost vyjádření dětem výtvarně odlišně zaměřeným. Častý jev protěžování jednoho výtvarného prostředku či techniky neumožňují střídání výtvarného výrazu, nenabízí jiné způsoby přemýšlení a významně omezuje tvořivé uvažování. (Jedná se o „nenáročný“ materiál z hlediska požadavků na prostor, přípravu, zpracování, čas i financí – fixy, voskovky, pastelky). Do této kategorie náleží i nekvalitní barvy, které neumožňují namíchat čisté odstíny, pastely nebo pastelky neuvolňující pigment. Patří sem také techniky, které staví na efektu a přitažlivé formě bez obsahu, a prostředky vynucující si způsob svého užití či prezentace, podbízející se prvoplánovou formou, zastupující sama sebe, vytvářející pouze krátká spojení mezi objektem a použitým materiálem (gelová lepidla, třpytky, vlna, vata, nefunkční vlepované dekorativní prvky apod.), nevybízející k uvažování o autentickém způsobu zpracování, hledání tvaru.
- **Používání šablon a předloh** – jednotné téma, jednotná vizualita, výsledek práce je již na počátku práce předpokladatelný. Hledání tvaru, prostor pro přemýšlení, experiment a osobní volbu je maximálně omezen. Aktivita je zredukována na mechanickou činnost- vyplňování barvou nebo dekorem. Soubory prací, které opakovaly stejné téma i stejnou formu, potvrdily, že se jedná o stále a často používaný způsob práce, kdy výtvarné prostředky jsou použity pouze účelově a bez vize smyslu a cíle.
- **Aktivita zaměřená na výrobek a produkt.** Práce směřuje k cíli, popírá proces jako zdroj poznání, akcentuje formální aspekty – řemeslné provedení, úhlednost, respekt k pravidlu a důraz na jejich dodržení.
- **Ploché téma.** Vyprázdňená témata nabízející nabízejí obecně přijatou normu ztvárnění (jaro – léto – podzim – zima a s nimi spojená tematika), ocenění této shody i shody prací

navzájem. Téma je zadáno stereotypně, není hledáno, zkoumáno, nenutí přemýšlet, zapojit imaginaci.

(Štěpánková, 2013)

Literatura:

ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Učitelé výtvarné výchovy a jejich znalosti kurikula: sborník anotací příspěvků z 19. výroční konference České asociace pedagogického výzkumu*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2011. ISBN 9788021055537.

ŠTĚPÁNKOVÁ, K. (2013): Jak „zabít“ tvořivost ve výtvarné výchově. *Kultura, umění a výchova*, 1(1) [cit. 2013-10-03]. ISSN 2336-1824. Dostupné z: http://www.kuv.upol.cz/index.php?seo_url=aktualni-cislo&casopis=3&clanek=21

ŠTĚPÁNKOVÁ, Kateřina. 2020. Mýty o tvořivosti a jejich vliv na naplňování kurikula ve výtvarné výchově. *Kultura, umění a výchova*, 8(1) [cit. 2020-11-02]. ISSN 2336-1824. Dostupné z: http://www.kuv.upol.cz/index.php?seo_url=aktualni-cislo&casopis=19&clanek=218.